

„Hogy vissza térjek örizzék halovány emlékemet.” 470 levél az első világháborúból

1997-ben részt vettem egy pályázati kiíráson, melynek felhívó szövege, ha jól emlékszem, így szólt: Trianon hajszal- és mellékgyökerei, melyben I. világháborús családi történeteket vártak az ifjú pályázóktól. Én is vállalkoztam, hogy benevezek, hiszen tudtam, hogy családom évtizedeken át őrzött egy több száz levelet számláló gyűjteményt az első világháborúból. Az I. világháborús leveles gyűjteményünk két virág- és életfa motívumokkal gyönyörűen mintázott ládában aludta álmát, amikor 1997-ben rájuk találtam, és tudatosult bennem, hogy micsoda nagy kincsre bukantam szeretett otthonom falai között. Emlékszem, éjjelbe, sőt hajnalba erősen időztem el a kis ládák tartalma fölött, és örökre magukhoz láncoltak a felém tárulkozó sorok és sorsok. 470 levél, melyek otthon és a lövészárkok szomszédságában íródtak. Hogy egészen pontosan hogyan is történt a frontra küldött levelek hazaérkezése, ma már senki nem tudja. Hiszem, hogy amikor Ferenc a galíciai frontról 1917. szeptember 13. és 23. között végre szabadságot kapott, a drága éltetőit, a „mindeneit”, ahogyan fogalmazott egyik levelében, haza, biztos helyre hozta. Hiszen e látogatást követően csak az általa küldött leveleket őrizte meg a család, tehát nagy valószínűséggel az otthonról küldöttek vele együtt vesztek el az utolsó csaták valamelyikében. Biztos vagyok abban, hogy a hátramaradt leveleket igen nagy odafigyeléssel és kegyelettel őrizte a család, hiszen ezeken keresztül szólalhatott meg a többé soha haza nem térő szeretett gyermek. Édesapám jól emlékezett arra, hogy a két értékes régi ládára az ősi Ilkei-fészekben, a vénházban, igen vigyáztak, hiszen ezekben gyűjtötték és őrizték elődeink a fontosabb családi iratokat és leveleket. Nagymamám elkötelezetten folytatta az őrizést, és a régi ház elbontása után

sokmindent átmentett új otthonába, a szülei és általa lakott új lakásba. A család emléktárgyaiból, fényképeiből, leveleiből kelt folyamatosan életre, és lett legnagyobb büszkeségünk a hazáért haló, szerető szívű, hős fiú, Ilkei Ferenc. Az 1915 és 1918 között írt levelek sokasága mögött egy család, egy rokoni, baráti, szomszédi kör, mondhatni egy falu háború alatt megélt története aludta álmát. Akkor raktam először időrendi sorrendbe, olvastam át e leveleket, melyeken keresztül a családtagok, barátok, rokonok sorsán át idéződik e megpróbáló kor. Hálás vagyok, hogy a gondosan őrzött 470 levélnek köszönhetően megnyílhatott előttem ez a csodálatos világ, bár a levelekben történt utalások szerint több levél időközben elhalálódott, odalett! Hálás vagyok Pozsony Ferenc professzor úrnak, akinek a segítségével most e levelek olvashatókká válnak az érdeklődők számára. Találkozhatunk a levélírókkal, hiszen nem csak az édesapa és a fia által a háborúból hazaküldött levelek maradtak meg, hanem azok is, melyeket ők kaptak: elsősorban az édesanya, a feleség levelei, a gyermekek szülőiknek és egymásnak írt levelei, valamint a rokonság, a jó barátok, szomszédok, katonatársak levelei, melyek e nehéz, borús időkben ezt jelentették: „oly jól esett nekem mint ha nem tudom mily nagy kincs volna ezek itt a vigasztalások meg mindenek e levelek.”, „anyira várom kedves sorait, hisz az nyugtat meg hogy hogyan vannak.” És most e világ ajtaját nyitjuk meg szeretettel minden érdeklődő előtt, s aki benéz, és talán be is lép rajta, megismerkedhet egy szerető, székelő nagycsaláddal, a háború útjain egymást követő, nyilvántartó faluközösséggel, bepillant a szorgos-dolgos, munkás mindennapjaikba, elutazhat a különböző háborús frontokra, átélheti az egymástól való elszakítatás fájdalmát, a folyton hazagondoló fiú vágyakozását, ki vallja: „álmomba az igaz minden éjjel magok közt vagyok”, és megismerheti azt a bűnt, amit az édesanya, a feleség ki kellett bírjon, amikor 19 éves fia után férjét is elvitték a háborúba. Az otthon maradottak elszenvedik az 1916-os oláh betörést, s felnőtt férfiak hiányában az édesanya lányával és kiskorú fiával együtt végezi a megerőltető, nehéz, férfiakat is megpróbáló mezei-erdei, házkörüli és házimunkát. Egyik levelében így panaszkodik az édesanya, aki 14 éves fiával vetett: „elvégeztük a vetést a tehénel és tinoval elekel de isten mentsen és

© www.kjnt.ro/szovegtar

örizen az ilyen szántás vetéstől.” Felcsillan ugyanakkor bennük az öröm, a hála, valahányszor hazulról levél érkezik, valahányszor csomag éri utol a háború poklában szenvedő gyermeket, s ő megvallhatja: „Hej de jó volt az a jó kenyér, meg az a disznóhús és kolbász.”, illetve „mindég feltér egy kis hazai kenyér mert annak nincs itt a párja és nincs is sehol se a világon átal.” Nagy az öröm, mikor a társ, az édesapa hazatér 1918 áprilisában, és végtelen a gyász, mikor érkezik a levél 1918 júniusában: a jó gyermek, testvér, barát, szomszéd hősi halált halt a magyar hazáért.

Most már bennem és bennünk élhet tovább ennek a fiatal fiúnak a szomorú sorsa, aki 19 évesen elment a nagy háborúba, és soha többé nem tért vissza, haza. Elment az egyszerű, székely gyermek, kinek minden napjai eddig a falusi élet egyszerűségében, annak szépségeiről, a mezei munka örömeiről szóltak. Elviszik az ismeretlen idegenbe, megtanítják, kiképezik géppuskával löni, életeket kioltani, megsebesül, félig felépülten újra kint van a lövészárokból, géppuskásként érdemeket ért el, tizedes, szakaszvezető lesz, közben gyöttrődik, hazavágyódik, otthonáról álmodik, és 1918 júniusában jön egy levél, melyben tudatják a szülőkkel, hogy gyermekük meghalt. Többé nem jön levél tőle, pedig szinte naponta küldte haza a gyöngybetűkkel teleírt tábori lapokat, mert az írás, a hazaküldött szó, az otthoniaktól kapott bátorító, jó szó tartotta őt életben, segítette, éltette a harcok között, a katonakórházak vaságyán. Hálás vagyok, hogy a több száz levél, melyet ő küldött és neki küldtek, melyeket a szülők írtak egymásnak, írni tanuló kicsi testvérek fogalmaztak a háborúban levő testvérnek, édesapának, nem tűntek el a történelem sodrásában. Túléltek Trianont, az azt követő nehéz éveket, túléltek a II. világháborút, a magyar koronás tábori lapok túléltek a kommunizmus kemény, pusztító éveit, és ma is velünk vannak, hogy bátorítsanak, hogy megerősítsenek, hogy hitet adjanak, hogy Isten nevére buzdítsanak, hogy tiszteletre tanítsanak. Szólaljanak meg az egyszerű, de nemes, szerető lelket hordozó levelek írói.

A vargyasi Ilkei családot Orbán Balázs a nevezetes vargyasi családok közt említi: „Egy másik most kihalt nevezetes család a Marczel, mely név olasz eredetre mutat, azután Marok, Ambaris, Ilkei”, és közli, hogy „Az Ilkei családot 1651-ben pixidáriusból primorrá emelte Rákóczi György.”

(*Kállay a ns. székely nemzet 143. lap.*)¹ 1614-ben Ilkei István bírósági kiküldött Bethlen Gábor fejedelemnél, 1653–1683 között Ilkei Bálint Baróc-szék főjegyzője, majd 1683–1690 között alkirálybírája. Számos régi levél maradt fenn az 1600-as évektől egészen az 1800-as évek közepéig. Ezekben a kismemesi státussal járó kiváltságokról olvashatunk, melyekkel a fejedelmekhez fordultak, közöttük található egy II. József császár által küldött levél is 1781-ből. Elődeim harcoltak az 1848–1849-es szabadságharcban: „Ugyancsak a fülei erdők bujdosója lett egy időre Soós Elek negyvennyolcas hadnagy is, akit egy Ilkei nevű hadnaggal később el is fogtak az osztrákok... Ugyancsak a helyi szóhagyomány emlékezik a már említett Ilkei hadnagyra, aki az előbbivel bujdosott 1850-ig, de ez esztendő rettenetesen kemény tele miatt hazatértek, és Vízelvében, a Zöld pallónál, egy ház pincéjében húzták meg magukat. Itt fogták el őket az osztrákok. Ilkei talán fogságban halt meg – emlékezik Máthé Ferenc (Ilonka) helybeli lakos.”² „A vargyasi unitárius egyházközség anyakönyveiből sikerült pontosítani a következő két személyt: Ilkei Bálint köztitész és »híres katona, derék honvéd és becsületes ember vala« Sz. 1816, mh. 1909.”³ A levelek bizonyossága szerint is a 20. század elején családom az egyszerű, földműves székelyek életét élte.

Apai dédszüleim, Ilkei Ferenc (1867–1933) és neje, Ilkei szül. Soós Rebeka (1876–1933), mindketten unitárius vallású, földműves családban nőttek fel. 1896. január 23-án kötöttek házasságot, mely házasságból hat gyermek született: Ferenc, Rebeka, Elek, Sándor, Dénes (az én nagyapám) és Péter. Legidősebb gyermekük, Ferenc, 1896. június 29-én született. Iskoláit Vargyason végzi, ez időből fennmaradt III. osztályos füzetéből egy szépen író, feladatait jól teljesítő gyermeket ismerhetünk meg. A családi Bibliában hátrahagyott feljegyzéséből tudjuk, hogy 1910. március 17-én konfirmált. A világháború kitörése az ő életét befolyásolta leginkább, hiszen 1915-ben a 19 éves fiút besorozták, és a háborút végigharcoló ifjú 1918 júniusában az olasz fronton életét vesztette. Hihetetlen

1 <https://mek.oszk.hu/04800/04804/html/63.html>

2 *A SZENT SZABADSÁG OLTALMÁBAN, Erdélyi unitáriusok 1848-49-ben*, Kolozsvár, 91.

3 i.m. 92.

© www.kjnt.ro/szovegtar

intenzitással írja haza leveleit, ahogyan édesanyja írta egyik levelében férjének: „Ferenctől minden nap kapunk lapot”, sőt gyakran előfordul, hogy egy lap helyett kettő is sikeredik, és szinte követeli azokra a választ, melyek érkeznek is, kisebb-nagyobb kimaradások után, úgy ahogy a megannyi nehéz körülmény megengedi azok megszületését és megérkezését.

A háborút megelőző és annak első éveiben a házaspár második gyermeke, Rebi, Brassóban szolgált, kinek levelein keresztül beleláthatunk egy szolgálólány mindennapjaiba, elvégzendő teendőibe, a nagyságával való kapcsolatába, és újra és újra erősen előjön e levelekből a nő, mert mindegyre egy új blúz, szoknya, netán papucs kellene. „De a papucst úgy vártam met a más olyan hogy szégyellem vele menni de a más vasárnap előtt mihelyt vesznek azonnal külgyék el. És vegyenek úgyest hogy én se legyek alább való mint más. gombot és hajos samuval vasaltasák meg.” (1915. augusztus 7.), „hogya lehet valaki jöjjön bé hogy vásároljunk nekem valamit. S ha nem hát Baroton bluznak valott veszünk.” (1915. október 3.), „és papucsott szegődtem 18 forinttal fűzőst bokszot mert a más drágább esejére meg lesz tudatom hogy furcsa törvény kerededett hogy a leányoknak nem engedik férfival beszélni” (Rebi szüleinek 1916. március 26.) „Édes leányom Rebi... viseldjöl magadat sokat ne járkálj mert a talp drága és a poszto papucst ird meg jo volte vagy nem és ha viseled inkább egy kis vékony talpal talpaltasd meg ha a poszto le szakadrola” (1916. március 12.)

A családi Biblia egyik lapján, a biztos helyre feljegyzett sorok ma is olvashatóak Ferenc besorozásáról: „A nagy világ háború 1914. augusztus 1-én kezdődött, és minden negyven két évig való embert el vittek a ki egyszer volt katona. És akkor kezdték a sorozást a 19 évesektől fel negyven két évig azokat is a kik nem voltak katonák. Én sorozatra voltam 1915. márczius 5-én, és akkor be is soroztak homorod oklándon a honvédekhez és jelentkezni kellett Csík szeredába (1915. július 15-én.)”

Minden levél a lehető legilledelesebb hangnemben indít, és ez a tisztelet kijárt idősnek és fiatalnak egyaránt: „Kelt lapom 1915. szeptember 13 án. Édes jo szüelim és testvéreim! Nagy öröm lepné az én szivem ha

ezen soraim jó egészségbe találna maguk mert nekem hála legyen a jó istennek még idáig nagyon jó volt a melyhez hasonló kívánok számokra a jó istentől.” (1915. szeptember 13.) „Édes fiam Ferencz nagyon örvendének ha ezen pár sor írásom friss és jó egészségbe találna mert nekünk meg lehetsz jó egészségünk van isten hála melyhez hasonló kívánunk neked is a jó istentől a távolban.” (1915. november 10.)

A levelek végén is mindig hosszasan elbúcsúzik a családtagoktól, a rokonságtól, a jó szomszédoktól: „Ezzel bezárom levelemnek sorát isten álgya meg minden jokkal és segítse az othoni bajjokba mert én nem segíthetek semmi mást csak a levélbe ha kérem az istent hogy segílje maguk. Tisztelem klára nénéméket a vén bátyám Julis ángyom lajit szoga györgynét gergő rebiéket Ambrust és a kereszt apám. Tisztelem és csokolom mint jó szüleim és a testvéreimet is isten legyen magukkal és velem is” (1915. augusztus 21.)

Az első levelet 1915. július 25-én írta Keresztényfalváról. Innen továbbmennek Brassóba, és itt várják a sürgöny megérkezését, hogy indulhassanak a harcba. Brassóból küldött levelét idézem: „Tudatom, hogy amikor indulok sürgönyözök, és akkor minél jobban ügyekezzenek le az állomásra, hogy ott valahogy még látnók egymást, mert soha nem tudjuk, hogy mikor találkozunk, találkozunk-e vagy nem.” (1915. július 25.)

Már az első levélben megszólalnak a mély érzelmek, és minden egyes levélben jelen vannak, egészen az utolsó szavakig: „most nálam nélkül milyen nem jó lehet maguknak milyen üres lehet az én helyem mert míg honn voltam voltunk elegen is tudtunk dolgozni a munkánk nem maradt el de tán azért most sem lesz tán az utolsó ha élnek maguk és tán haza segít az isten még engem valamikor és akkor megint jól lesz a sorsunk Továbbá tisztelem a gyermekek és viseljék gondjukat hogy ne érje valami baj őket elek viseld jól magat és dolgoz helyetem.” (1915. július 25.) „írják meg hogy ért haza a anyám mert szeretném tudni hogy vannak mert én annyit gondolok magukra de csak avval kell hogy maradjak mert én most semmit tenni nem tudok a bajukon.” (1915. augusztus 4.) „ne hargogyál hogy ilyen későre írok mert a sok baj és a nagybu nem engedi hogy úgy tügyak végezni mindent a hogy kéne ... meg et a ferencz buja hogy lásuke

© www.kjnt.ro/szovegtar

egy mást vagy nem mert már gergő Sándor nak is hot híre jöt szombaton.” (anya levele lányának, 1915. augusztus 29.) „amiota eljöttem braszobol máskép semmi levelet sem semi hirt nem hallottam csak álmomba az igaz minden éjjel magok közt vagyok és ez jol esik de ha levelet kapnék bár egyet akkor még joban esnék nékem. Isten álgya a szúleimet.” (1915. szeptember 24.) „értésics a sorsodrol és az egéségedről hogy mi van veled mert megint csak a bánat hogy milesz sorsodal.” (édesanya levele fiának, 1916. február 20.) „Megkaptam 19ikei lapját ép most, fájo szívvel kell elolvasnom hogy maga beteg én nagyon sajnálom kedves anyám, többet, már ne dolgozzon és ne ölje már a dologgá agyon magát hadja hogy elek és rebi mit tudnak keten csinálják. üljön veszteg othon a gyerekekel és ne mérgeleődjön velök mert az nem jó és tudom hogy maga milyen de hadja el mindent mert utóbb ne hogy megtaláljon halni és mi lesz a gyerekekel.” (1917. augusztus 24.) „de én ara kérlek édes társam hogy a busuláson hagy fel és egy falást se vesztógyél mert nincs Seminek Sükere csak a hogy lehet éljetek.” (1917. augusztus 24.) „választ várok amig van kitől a buét nem menyünk seki hez mert nekem elég van De mit tegyek nem tudom meg álani hát míg te odalész hát van mit busuljak” (1916. április 19.)

Az otthoniak bátorítása, az édesanyában a lélek tartása nagyon sok levélben olvasható: „Felkérem anyám ne sírjon mert az meg árt és beteg lesz és akkor hova lesz a sok gyermek ha el betegeskedik meghal én mondotam apámnak is hogy ne hagyja busulni ne lássa én most milyen helyre menyek és még sem busulok pedig sokszor jut eszembe hogy othon sokal de sokkal jobban volt de az ember mindég nem lehet hon mert nem lehet.” (1915. augusztus 21.) „Amint olvasom lapját nagyon busul maga értem o ne busuljon hissz nem segít azzal magán! A két lábam bár merre jár az élet zajgó tengerén, hogy visza térek nem soká megbiztat a remény nem bucsuztam örökre el isten legyen velök, hogy visza térjek örizzék halovány emlékemet. Irjanak már töbet mindenről.” (1917. április 4.)

Rebi leveléből értesülünk arról, hogy édesanyjuk, miközben katona fiát látogatta meg Brassóban 1915 augusztus elején, épp hogy hazaért, és máris életet adott legkisebb gyermekének, akit Péternek kereszteltek: Rebi levele testvérének, Ferencnek: „És ne haragudjál hogy anyámék nem

irtak mert nem volt ki írjon mert anyám Hétfőn délbe haza ért és 2 orakor fia született és péternek keresztelik.” (1915. augusztus 4.)

A háborúba induló katonáktól búcsút vevő lánytestvér így emlékszik e nehéz pillanatokra: „milyen rosszul jött mikor szegény ferencz mentel el kísértem a álomásig és megnyit sirtunk es ők nem busultak csak mikor a vonat meg indult akkor egy kicsit.” (1915. augusztus 26.) A búcsú pillanatainak részletes megörökítését olvashatjuk az édesanya lányának, Rebinek írt levelében is: „a hozzánk küldöt leveledet meg kaptuk melyből olvastuk hogy szerdán az én jo fiamnak Ferencznek az elmenetelére kivoltatok és tudatlak hogy mi is apádal együt és péterrel le voltunk az álomás-hoz és a pakot oda adtuk a mit vitünk de csak anyi volt az együt létel mint egy hirtelen álomlátás az ember fel ébred és sehol nincs és mondta hogy írjunk neked mert hogy sirtál mi is eleget sirtunk és sírok minden nap de nem ér semit ő csak azon volt hogy érte ne sirjunk mert ő nem busul.” (1915. augusztus 29.)

A galíciai frontra vezénylik, 1915. szeptember 14-én érkezett meg a raj-nonalba, és néhány napra rá meg is sebesült. Erről szeptember 24-i levelében ír, melyben közli, hogy most már nem fáj annyira a sebe. Mélyen elszomorította, hogy sebesülését követően nem mehetett haza, valamelyik magyar kórházba: „A kórházba elég jól bánnak el velünk és már bele is nyugodtam abba is hogy nem vittek magyar földre pedig mikor ide hoztak ebe a kórházba és meg mondták hogy itt kell maradjunk kevés tartotta hogy nem sirtam de azután bele nyugodtam a sorsomba tán a jo isten meg fog segíteni és haza segít valamikor a jo szüleim közé mert öröké kérem a jo istent és remélem meg fogja hallgatni az én kéréseimet.” (1915. szeptember 24.) „csak az a baj hogy a hányat lépek annyit taszit a bakancs oda arra a sebhelyre a hol a golyo kijött mert ugy a hogy le voltam fekvé és löttem hát a golyo ugy oldalrol jött egy kicsit és ugy csapontosan jött át a huson és épen a bakancsomon jött által, tudatom vérem is csak egy kicsi folyt el és nem vagyok azért gyenge se attól a vérveszteségtől mert az kicsi volt más kép egész olyan jól vagyok.” (1915. szeptember 29.) Rebi szüleinek írt leveléből több részletet is megtudunk a megsebesüléséről, szinte szó szerint idézve Ferenc hozzá küldött levelét, melyet sajnos nem találtam

© www.kjnt.ro/szovegtar

meg: „Ferencz így írta egy tábori lapra Látod édes testvérem ezt lapott is a golyó átt furta hátti zsákba voltak, a hátamon és a mi levél papirom volt mind áttfurta még a hátti zsák tetejéről a sajkám is levitte és engem még se talált. jött a más az a jobb lábamon által ment.” (1915. október 3.)

A harcok részletes leírásáról több levélben is olvashatunk: „Tudatom kedves szüleim hogy most november elsejétől milyen nagy harcba voltunk egész ötödikéig már hittem hogy most már nekem is végem van de a jo isten megmentet a mégis a haláltól meg a meg sebesüléstől de bizony nagyon sokan meg haltak mert kevesen maradtunk de azért ha kevesen maradtunk is hát műi voltunk a győztesek a muszkákon mert mind megadták maguk és el fogtuk őket pedig ők sokkal többen voltak mind mi. Tudatom hogy vargyasikkal voltunk heten it az ezrednél és még ötön meg vagyunk Bence, Székely, Pali, Miklos pista, Trinka pista és én ötön még élünk. Pál Miklós meg kordi jános én nem tudom megsebesültek e vagy meg haltak vagy elfogták mert mikor az ezred össze gyűlt hát nem voltak sehohol se hát én nem tudok írni semit rolok.” (1915. november 6.) „Tudatom még jó egészségem van a melynek párját szívemből kivánom számokra Istentől. Itt jól telik mi tölünk, a muszka igaz küld naponként jo nagy csomagokat, de már nagyon hozza vagyunk szokva anélkül csodás is már legyünk reá se hederitünk hadd küldje míg át jö a szeme is. Értem nebuljanak ne gondolják hogy itt olyan rossz lenne mert meglehet élni csak isten segítsen. Isten önökkel. választ.” (1917. április 2.) „Tudatom még élek jo egészségben hála legyen a jo Istennek de isten tudja hogy maradtam meg én is voltunk nagy kavarodásban de a jo Isten meg oltalmazott hogy még élve épen és semmi testi sérülés nélkül meg szabadultam inen és még volt életem tovább a jo Istentől. Olyan nagy pergő tüzet adtak a muszkák miránk hogy csak alig birtunk meg menekülni belőle és ők támadtak miránk de volt nekik nagy veszteség több mint nekünk mert a mi gépuskáink rákásra lötték őket nem érték el ők azt a tervöket amit akartak mi nekünk mert ők elakartak úgy fogni bennünket hogy mind vigyen egyszerre de mi nem úgy tetünk mint ők szoktak mi meg áltuk helyünket a végső pillanattig és igaz volt veszteségünk nekünk is és fogjok is lettek többen de mi a kik jöhetünk jötünk a hogy isten is segített bennünket nagyon fáj szívünk

az elesetekért és fogjokért de hiába isten akarta így... Bocsánat hogy ily későre írok nem volt idő már régtől fogva írásra még arra se volt hogy jó formán haza gondoljon az ember mert két hétig mindig csak a muszkát üldöztük és a hol meg áltunk mi is meg ők is ott volt dolog sok és mindig nagy ágyutüzet adtak a muszkák ránk nehéz idők voltak, ezek a napok de isten meg segített, és már elmúltak ezek is.” (1917. augusztus 9.)

Ferenc szívesen mesél a katonaéletről, a felszereléséről, 1916-ban a Kolozsvári Gazdasági Akadémián a géppuskás képzés alkalmával szerzett tudásáról: „Tudatom hogy adtak derek szijat patrontáskát szuronyt most immár vagyon szerelék elég a mit mind kell vinni.” (1915. augusztus 4.) „voltam 24-es aztán 22es most meg 21.es vagyok pedig azt szeretem volna én is hogy ismét letem volna huszon négyes mert azok közt több magyar van mint itt és ismerős is van.” (1915. október 12.) „Először is kívánom tudatni magokkal hogy én már eljöttem Brassoból a géppuskásokkal kolozsvárra éppen engem talált választani ki a század parancsnok az és nem lehetet szolni hogy na én nem akarok vagy nem megyek hát kellett jönni és kész. ...gyorsan kellett indulni el hogy ki voltunk a gyakorló tere és jötünk haza hát azonnal leszereltem a régi rossz ruhát hát azonnal újat adtak és egy pillanatra fel és már az estei vonattal jötünk kolozsvár felé ...megint ujoncz lett én belőlem de nem baj mert már betelt egyszer a kedvem hogy tan folyamat tanuljak hát nagyobb örömöm nincs csak hogy már egyszer sikerült ez is egyszer most már itt leszünk a míg újra ki nem tanulunk megint.” (1916. április 27.) „Tudatom már most neki fogtunk a tanulásnak már meg is kezdtem minden felé részét ismerni a géppuskának és már hogy kell löni vele tölteni üríteni és szóval már a mi itten szükséges dolog... Most tudatom arról hogy én nekem minden féle tanulást itt szeretek és tanulunk is jó szívvvel csak egy mégis nekem nem tetszik semmi képen kell lovagolni és szóval minden az ördögöt kell hogy csináljunk velők és kell a loháton csuklo gyakorlatott csinálni ez pedig egy kicsit bajos dolog de úgy lehet ez is meg tetszik nekem.” (1916. április 29.) „már ki is tanultunk ezután már vizsgálunk mint a diákok.” (1916. május 23.) „Tudatom kedves jó anyám hogy én mostan jelenleg nem vagyok a századomnál mert el vezényeltek nyolcz napig a (flüger kom-pánihoz) vagy hogy

© www.kjnt.ro/szovegtar

jobban meg értsék a repülő századhoz itt fognak valamire tanítani ugyan én magam sem tudom hogy mi lesz hát majd ha le telik a nyolcz nap meg fogom irni mit tanultunk itten a repülő századnál, itt fogom el tölteni a húsvéti ünnepet is ha az Isten meg segít.” (1918. március 26.)

Szüleinek, majd édesanyjának, édesapjának írt leveleken kívül folyamatosan levelezik nagyobbik lánytestvérével, Rebivel és időközönként öccseivel is: „tudatlakarol is hogy fiatalság jóvan leány elég van csak le-gény nincs. Pestről is jöttek haza elegen Páncél Julis Dimén Rebi, Huszár Rebi Dimén Krisztina. örvendenék ha még egyszer egy helyre kerülünk mind. Ezzel lapom bezárom maradok a távolba szerető testvéred Rebi.” (1916. május 18.) „Édes öcsém! Tudatlak téged is hogy egészséges vagyok istennek hála a mit teneked is kívánok istentől Felkérlek öcsém írd már te is vaj egy levelet rá érsz azt hiszem! Tudom már eddig van szeretőd kettő, három is, hát most már jut is sok. Üdvözölek kedves öcsém” (1916. december 5.) „Kedves jó öcsém Sándor! Megkaptam azt a lapodat amit anyámmal iratál hogy kérepsz engem irjak már neked is irok én szivesen eddig már annyit tanultál is az iskolába hogy tudsz már olvasni igyekezz hogy minél jobb tanuló légy. Kívánok számodra jo egeséget hogy nőjj nagyot. Most üdvözlöm a kis Déneskét meg Pétert eddig nagyok.” (1917. január 1.) „Kedves kis öcsém Sándor! Hallottam már egy párszor hogy te nagyon rossz gyerek vagy nem akarsz szotfogadni anyámnak ne légy oly rossz hanem fogadj szot, mert annélkül is anyámnak van dolga minthogy mérgesited. Én egészséges vagyok még hála istennek mit szivből kívánok neked is. Szervusz viseld jól magad légy jo fiu.” (1917. március 5.) „Kedves kis öcsém Sándor! A multkor olvastam anyámnak egy leveléből hogy te már egész jo gyerek lettél meg javultál már nem vagy többé rossz hát ugy is kell légy minél jobb fogadd szot anyámnak majd ha jövő holnapba elmegyek szabadságra majd viszek neked szép ajándékot. Isten veled. Boldog husvéti ünnepeket kívánok számotokra a jo istentől. irj már te is bár egy lapot eddig anyit tanultál tudom irni tudsz!” (1917. március 31.) „Déneske haragudna hogy neki miért nem irok nahát nem is irtam igaz neki mert gondoltam hogy ugy sem tud még olvasni s akkor mit ér vele immár irok neki is ezentul csak ne legyen baj.” (1917. november 12.)

A családtagokon kívül folyamatos levelezést folytat a különböző frontokon szolgálatot teljesítő katonatársakkal, egykori barátokkal: Máté Lajossal, Máté Sándorral, Máté Péterrel, Fehér Jánossal, Ilkei Alberttel, Dimén Andrással, Ilkei Sándorral, Molnár Lajossal, Borbátt Alberttel, Szolga Györggyel, Pál Jánossal, Ilkei Samuval. Szólaljanak meg néhányan közülük: Máté Lajos írta: „Nagyon örvidenek hogy ha ezen sorom a legjobb egészségben találna, és nagyon örvidök hogy az jo Isten meg őrzöt enyire is az eleség nemtudta ki ontani az utolso csep véredöt. Mint az én jo bágyájimnak mert még nem tudok egyikről sem az a jo Isten tudja hogy holvadnak másnem, És tudatom hogy nem gyavultbe az sebem denem sokára belesz és vizamegyek Brassóban. Most tisztölek töbet nem irok maradok az Segesvári Barakban.” (1915. január 11.) Molnár Lajos írta: „most ugy el maraduk egymástol hogy isten tudja még találkozunke vagy soha ha még egyszer keten el mehetnék a szép zöd erdőben járjuk magunkat.” (1916. április 25.) Dimén András írta: „Kelt levelem a nagy világ 1916.m.12én meljen tisztelt barátom tudatlak hogy nekem mostjoegéségem van melhez hasonlott kívánok neked is kedves barátom. És tovább tudatlak hogy mi itt vagyunk galiciába és tudatlak hogy ugy elhoztak hogy sohasem menyünk vissza és itt egy faluba vagyunk és itt gyakorlatozunk és Veres Jánosék is a szomszédfaluba vadnak és Albert járt is átal hezámMáté és péter is ott van ahól mi. Es tovább tiszttelek kedves barátom és tiszttelem János bátyámot és maradok tisztteletel D András.” (1916. május 12.) Szolga György írta: „tudatlak kedves ecsém Ferencz hogy Benedek ferenczel találkozam és gergő sándoral május hó 3 dikán és negyedikén együt voltunk este 12 oraig denekem nagyon jól jöt a találkozás velök mert Ferivel nem találkotam már 4 éve sándoral meg kető tisztteletel maradok Szolga Gy.” (1916. május 16.)

Olyan levelet is őrzünk, melyet a frontról küldött haza Ferenc édesanyjának Molnár Lajos falubeli katona, róla érdeklődve a levélben: „igen tisztelt rebi néni nagyon örvidenek ha ezen pár sor irásom a legjobb egészségben találná magukat nekem is most elég jo van melyhez hasonlott kívánok számokra a jo istentől továbbá felkérem irjon ferencről hogy küldötte levelet haza mert nekem nem irt rég legyen szives ha meg kapja

© www.kjnt.ro/szovegtar

írja meg a címet bocsánat a gyöngé irásrol tisztelem minyájuk.” (1916. december 7.)

Levelezést folytatott néhány otthon maradt jó baráttal is, Imets Samu írja otthonról: „De ennek így kellett lenni, elvátotunk egymástól, bizzál Istenben, nem hagy el, még találkozunk egymással valamikor de azt csak az Isten tudja mikor. Itthon most folyik legjobban az aratás egyéb hirt most nem írhatok. Miota elmentettek egészen hangtalan lett a esti élet senkit az utcán látni nem lehet mindenki aluszik mint télen a medve. Isten segítsen hogy ne teljék el egy hónap legyetek ott ahol legjobban szeretitek. Isten vezéreljen hogy diadalmasan minnél hamarabb jöjjetek haza. Tisztel barátod Imets Samu.” (1915. július 31.) Sütő Béla írja otthonról: „Tudatlak barátom hogy ide haza elég jó világ van a mai viszonyokhoz mérten. Minden vasárnap múllatságok vannak. Ide haza van szabadságra Sos János meg berkán sándor a kicsike szegény öregekkel olyan jó időket töltünk hogy ki se mondhatom ölel barátod Béla szervusz Isten veled.” (1917. május 14.) A levelekből arról is értesülünk, hogy később ők is el kellett menjenek katonának: „Még aztis értem soraidbol hogy most kell berukolni Imetsnek meg Sütő Bélának, hát miért kell márnekik be menni, vagy önként jelentkeznek ökis meguntak már othon mint mi is itten, hát kívánok jo szerencsét nekik is Isten segítse őket is mind benünket is hogy segít.” (1918. február 12.)

Két idősebb asszonnyal is folyamatosan levelezik, Molnár Ferencné ángyával és Szolga Györgyné keresztanyjával. Molnár Ferencné leveleiben folyamatosan információkat közöl családjáról, az épp aktuális mezeti munkákról, folyamatosan nyugtatja és bátorítja Ferencet: „Tudatlak ferencz hogy mü itthon a töröbuza szedésel foglalkoztunk a mult héten és ezen is meg lehetős jö töröbuzája let minden kinek énis meg vagyok elégedve nekem is let szépen minden féle áldásbol csak is nincs szivemnek nyugodalma az el használójára nagy fájdalomban hervad az én szivem mert az nincs meg aki leg drágáb kincsen volt és szivem vigasztaloja és ez ért nagyon bánatos az én életem nincs semi reményem azt élethez hogy a jövő hogylesz azt a jo isten tuggy. Tudatlak Ferencz hogy it hon most nincs más ujság csak is azt írhatom neked hogy most eben a hónapban

békel hogy rukojanak a tizennyolc 18 éveseknek is és a kérelmeseknek is mingyárt meg ürül a falu egészen az ép emberek től osztán azt a jo isten tuga hogy mikor jötök visza és kik hát én csak is azt kívánok szivem ben hogy segíjen meg a jo isten a győzelem re és örizen meg veszéjtől hogy térhesetek visza minél hamaráb a győzelem koszorujával hogy nekünk is hozatok vigasztalást habár a mijénk a kiké életét föl áldozta ahazájért hogy a kik élnek hát egy job jövőt érjenek igaz nekünk gyászos életüjekneka reménkevés a job jövőbe. Tudatlak Édes ferencz hogy anyádék is mind jo egéségesek és jól vannak és küldötek egy kevés pénzt irásodra és ha meg kapod hát ird meg.” (1915. október 6.) „jo isten segíjen meg bár mere is jársz agyon néked szerencsét és jo egéséghet hogy valahára mikor eljön az a rég várt békevilág térhes vigan és egéségesen a te fájo szivel elhagyot szülejidhez hogy hozd meg a vigasztalásikot szegényeknek.” (1916 márciusa) „férfi héján szegén Elek öcsédnek jut most sok a munkából sokszor jut az eszembe hogy ez elöt mégis sokal job volt és most megnyit kel szenvedni a sok gond a sok dolog és bánat legyözöt nagyon minyájunkat ithon is töbet tán nem is érünk más világot így kel el tölcsük életünk napjait buval és szenvedésel énis bizon sokszor el mondom jobis let volna ne születni.” (1917. június 24.)

Szolga Györgyné keresztanyja levelében bátorít és hazavárja keresztfiát: „kívánunk neked hogy isten segítjen meg hogy még egyszer vizatér haza most fel vagytok szerelve hogy ne találjon el egy balszerencse hát hogy térej meg mit régi hősök hálát adva jo istenek hogy meg egyszer haza jötél szülő földre tudlak hogy megkaptam hozám küldöt lapot melyet szépen köszönök neked hogy meg emlékeztél rolam még az távolban is tudlak hogy nem tudok semit sem irni gyuri bátyád hogy van mert még mult hó 27ikén irt volt az után nem irt isten tudja holvan szegény éle vagy meghot.” (1916. április 16.)

Néhány fiatal lánnyal is levelezett, de mint kiderült, egyikhez sem fűzte komolyabb szándék, csupán rokonság vagy barátság: Máté Lidy, Bencze Ágnes, Dimén Juliska, Soos Roza, aki így ír egyik levelében: „még csak egykérésem volna az egek urától hogy végleg szabacságot adnának tinéktek szép fiatal életeteket oly mesze kel tölteneteket idegen földön hej

© www.kjnt.ro/szovegtar

ferenc mikor jó már el ez a régen várt idő vagy az a nap hogy aszt mondhatnok hogy boldogok vagyunk mi fiatalul.” (1917. április 26.)

Folyamatosan tudósítják egymást a háborúban részt vett falubeli katonákról, a vidék katonáiról is megemlékeznek a levelek, az esetleges sebesülésekről, halálesetekről: „Tudatom megérkeztünk a raj vonalba és elosztották a vargyasiakat csak én mátéfi vel vagyok egy helyt dimén is ebe a századba van a melybe mű csak nem vagyunk mégis egy más mellett s palit fehértd pedig nem tudom hova osztották mert őket nem is láttuk. Tudatom négy nap gyalogoltunk és míg jőtünk az uton hát láttuk réz sándort és egy keveset beszéltdnk vele és látuk a hagymási utászt pistát. s még petki Miklost egy városba és még levelet irtunk és tőle még elküldtdk.” (1915. szeptember 14.) „gergő Sándor kérte a cimit hogy irjam meg a Ferenc cimit hogy legalább tudassák egymást mert menyi sok jó időtt eltöltöttek együtt odahaza.” (Rebi levele szüleinek, 1915. október 3.) „Ugy hát fehér jános is meg sebesült írják meg sulyosan e.” (1915. október 12.) „Tudatom hogy most mikor feljőtek a 24-esek hát ide érkeztek 20 án és ebe a városkába meg pihentek és láttam itt Bence Jánost Miklós pistát, Mirka pistát Székely palit is Bekét. és egy kicsit beszélgetem velők még Bence János bátyám adot nekem hazai kenyeret és milyen jól esett ez nekem hogy soha elnem felejttem, mert bizon az embernek jól esik ha valakivel találkozik.” (1915. október 21.) „Tudatom hogy a vargyasiakkal szinte minden nap találkozok pedig én nem vagyok velük egy helyt. Tudatom hogy most volt egy ütközet is pál miklos meg az ágya anis ura elletek valahova és nem tudom azt hogy hova meghaltak e vagy elfogtdk vagy megsebesültek hát az biztos hogy a három közül valamelyik megtörtént velük.” (1915. november 10.) „tudatlak ferencz hogy ithon mos is csak a bú naprolnapra szaporodik mert a sok rozshir elhalt most Gergő András Máté sándor seb utczai péter fia és Máté Ferencz elek Péter fia az alszegi.” (Monár Ferencné 1916. január 23.) „Tudatom itt elég jó mert itt ide velünk jött fülei is megint száldobosi rozsa ferencz van felső rakosi is egy és még itt van a diméné veje a köpeczi egész jó társaság ez a miénk” (1916. április 26.) „Tudatom, hogy itt jön a fülei Domokos Balázs tizedes úr is ketten egy helyt vagyunk és nagyon jó barátom.” (1916. július 14.) „Értem hogy

sütő ferit az anyja busulja nagyon nem tudja mi van vele ő jól van, és majd minden nap beszélgetünk együtt.” (1917. július 1.) „Továbbá sajnálatos tudatom magával azt és felkérem mondja meg ezt a szegény sütő Juliska és orbán Lidinek: Hogy sütöröl annyit tudok hogy ő nincs vagy fogoly, vagy meg halt hát személyesen nem láttam de ez így van azt tudom mert a század beliek se tudott egyis mondani semit felöle csak azt hogy nem tudják mi lett vele csak azt hogy nincsen ha pedig eljött volna akár csak meg volna eddig mert a kik meg maradtunk már össze vagyunk gyűlve de ő nem került elő sehonem majd még fogok érdeklődni a szomorú eset után és írok rolla többet akkor. Mostan továbbá orbán joskorol így mondják akik vele egy helyt voltak hogy ő súlyos sebet kapott itt valahol ágyékon és nem bírták elhozni, mert kellett menekülni a társaságnak és ott maradt ő is úgy fogjul esett ez elég nagy baj és szerencsétlenség meg nagy bánat a szegény jó szülőiknek de ennél többre nem mehetnek. Én Isten től vigasztalást kívánok Sütő Juliska és Orbán Lidi néének. Fogok még tudakodni a dolog után és írok rolok.” (1917. augusztus 9.) „elég bánat szüleinek hogy azt se tudjuk hogy is mondjuk meg szegényeknek mert szív szakadva várják lapjaikat már most mily nagy bánat mikor meg tudják hogy mi van a fiokal.” (1917. augusztus 9.) „Most meghalt páncél mozsi az oláh fronton e hó 4én.” (1917. augusztus 17.) „Tudatom tegnap kaptam Ilkei Samutól egy lapot amelybe meg írta nekem hogy Ilkei Gyuri és Sos Gyuri meghaltak kinn az állásba ápr. 29 én este 11 orakor.” (1918. május 5.)

A levelek legfájdalmasabb témája az otthon, az álomban folyton jelentkező, a „rég, jó családba” való hazavágyódás csillapíthatatlan érzése: „Tudatom kedves anyám álomban nagyon sokat látom magokat ez úgy jól esik mintha legalább is igazán úgy lenne, hej pedig mily meszire vagyunk egymástól, már alig várom azt a boldog órát amelyben újra ott legyek kedves otthonunk körében együtt végezhesük dolgainkat. Mostan bezárom pár soraim. Isten álgya meg felolvasoját Sok szerencsét istentől. válaszuk esdve várom.” (1917. január 26.) „már legjobb szeretnék az otthoni frontra menni ahol tudnám már nem félek semmi féle golyotól a mi régi jó családukba tölteni az időt tovább és dolgozni mint elébb szoktunk.” (1917. május 1.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

A legkedvesebb sorok mindig az otthonról érkező csomag örömeről szólnak: „Megkaptam a nékem küldött kedves jo kenyérük és a szalonnát amit igen nagyon szépen köszönöm az bizon nagyon jól is fog az itt lévő étkezések mellett mindég feltér egy kis hazai kenyér mert annak nincs itt a párja és nincs is sehol se a világon átal, hát én kedves szüleim enni segítetek és enni jól tudok mindég de a munkájokon segíteni most éppen semmit is nem tudok de ha éltem a jo isten majd előre segitem magok.” (1916. május 23.) „Én értesitem meg kaptam a hozzám küldött pakot 3-án nagyon jól eljött nem volt az utazás alatt semmi romlásba egész jo minden nagyon szépen köszönöm megemlékezésüket legalább én is eszek aból amit maguk dolgoztak és gyűjtögettek.” (1916. június 3.) „Először is tudatom magával hogy megkaptam a csomagokat amit küldöt Miklos és Trinka Istvántól ide hozta én nekem Trinka István hej de jo volt az a jo kenyér meg az a diszno hus és kolbász nem adtam volna száz forintért senki nek oly jól fogott de mily jo szívűek voltak ezek a fiuk hogy elváltatták hogy elhozzák a csomagot nem romlott össze semmi se egész ép és mily jo friss lágy kenyér volt. köszönöm nagyon szépen a csomagot.” (1916. január 30.)

Rendszeresen megjelenik a levelekben a szeretett és nagyon hiányzó mezei, erdei munka utáni vágy, az épp aktuális mezei munkával kapcsolatos részletes beszámoló kérése–várása, a közös, boldog együttlétek hiánya: „Írják meg sarju lette sok” (1915. szeptember 29.), „milyen jól szeretnék most én kapálni magokkal hisz mikor itt is látom a kapások a mezőn kívánom hogy de jól végzik e kedvesmunkát és mi nem végezhessük hát egyébel foglalkozunk hátha már így van mit tegyünk majd lesz másképtán! Értettem hogy a kertekben elvégezték a kapálást hát isten adjon jo sok törökbuzát rajtok.” (1916. május 23.) „Értetem a levelükből amint olvastam hogy minden termés lett volna elég csak én volnék otthon de ne busuljanak mert tán haza segít majd az isten csak nem kell el busulni és rossz reményel leni mert az isten nem hagy el. [...] Felkérem a szüleimet írjanak nekem valamit a sorsokról hogy vannak adtak e elvalami marhát vagy nem és milyen ára van mostan a marhának. drágaság van e erősen mert én is szeretnék valamit tudni az otthonilétekről is.” (1915. november 14.) „És most tudatlak arról hogy most kapálunk a kertekben meg kapál-

tuk. nagyon szép törökbuza van Istennek hála.” (1916. május 18.) Nem csoda, ha ennyi távolmaradás, halállal való szembenézés után 1918. februárjában kissé irigykedő hangnemben írja: „ugy hát lesz vagy már meg is volt a nagy szerű bál ti nektek oda haza hát az jo csak az a baj hogy mi nem vehettünk részt belőlle, jobb is volna akkor ne is tudni rolla semmit.” (1918. február 2.)

Szülőhazája iránti hatalmas rajongásáról olvashatunk már első leveleiben: „Tudatom azt is hogy én maradhattam volna a kórházba velternek de nem maradtam azért hátha mégis valahogy magyar országra kerültem volna mert nagyon vágyodom már haza de még kitudja hogy lesz a sorsom.” (1915. november 28.)

1915. december elején írt leveleiben nagy az öröm, hisz újra magyar földön lehet, gyomormenése végett kórházba kerül, és Munkácsra vezénylik: „Tudatom hogy már hála a jo istennek egyszer már ha betegem is de már itt vagyok a magyar hazámba Munkácson a kórházba de nebusuljanak azért hogy beteg vagyok mert nem hagy el az jo isten és nem is vagyok olyan nagy beteg hát remélem tán legalább karácsonyra brassoba leszek vagy még az is lehet hogy hamarabb is mert nem tudom itt medig tartanak és inen hová fognak vinni.” (1915. december 3.) „most munkácson vagyok a kórházba és nagyon meg vagyok elégedve az itt lévő sorsommal is hogy a jo isten még egyszer megsegített és megtartotta az én életemet az harcok közepette és ha betegséggel is de még életben vissza értem a hazámba és mégtalálkozhatok a földi életemben magokkal minél előbb hej még nem is gondolhatják hogy nekem milyen jól jött nekem mikor a vonatunk átlépett a kárpátok közé ott iramodott le a hegyek közt velünk egyenest Munkácsnak és itten aztán kiszáltunk belőlle. Tudatom mig galíciai kórházakban voltam örökké kívánkoztam tovább de már inen már nem is kívánkozom mert már a vágyam teljesült ott vagyok hová kívánkoztam. Tudatom sztribe marasztottak és ha akartam volna ott is maradhattam volna a kórházba velternek de a vágyodás miatt nem birtam ott maradni hát jöttem a tráncz porttal munkácsra.” (1915. december 5.) „Kedves jo szüleim értesitem már ujra elhagytam szép magyar hazám földjét már galícia határánvagyok.” (1916. július 15.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

1915 decemberében Munkácsról végre a brassói lábadozó kórházba kerül, így adódik lehetőség arra, hogy láthassa övéit, és haza is látogasson. „Tudatom hogy már egyszer szeretném látni magokat és legyenek oly jok jőjenek minél előbb immár mert már nagyon régen láttam volt a kedves szüleimet. És ha jönnek hozzanak pénzt is mert már nekem az igaz nincs most mert én a harctéren is mind elköltöttem a pénzem nem tudtam meg gyűjteni hogy legyen it. Kérem hogy küldjenek pakot.” (1915. december 19.)

A háborús menü hiányosságairól sok esetben olvashatunk: „Most tudatom magok hogy olyan jo az étvágyam ahoz a drága komiszhoz hogy mikor egyet falok belőle hát többet egy falatot sem birok megenni már pedig elfogyott már a hazai a mit hoztam volt hát küldjenek vagy hozzanak mert ez így nem jó nekem pénzzel lehet venni valami hitvány süteményt de attól is mentsen az isten oly drága itt el kell a pénz gyorsan tudatom a mult héten andrásal ketten megértük négy napig egy komiszul s még akkor sem volt elfogyva.” (1916. április 17.) „Most tudatom még miota eljötünk brassoból hát nem adtak egy falás komiszt is de én még azért nem voltam szükséges kenyér felől mert még van a hazaiból mert jo volt hogy jo sokat hoztam volt hazu nan azért nekem jo volt. hát küldjenek megint egy kis kenyeret hogy legyen mert itt kolozsvárt bizon nem kapsz egy falat kenyeret is sehol is itt erősen szük. Tudatom a miota ide jötünk hát annyi murokos ételt etetek velünk hogy anyit életembe még idáig nem ettem volt hát már most nem kívánom a murkost mert itt minden nap meg jár kétszer és még a hal is minden héten kétszer de én még nem tudom idáig meg kostolni a halat a mikor feléje menyek hát jól lakok tölle tiz lépéssel távol pedig a szájjam ba nem veszem be ha ő meg nem kezd enni engem én őt meg nem eszem úgy meg nem ehülök én tudom egyszerse.” (1916. április 29.) „én nem bánom ha most még küld báregy kis kenyeret mert itt nagyon feltér az itt való mellett már most anyi mindenféle gyenge ételt adnak hogy rossz itt neféljenek nem fogok meghizani akarmenyiegg itt legyek.” (1916. május 25.)

A keresztény ünnepekre szóló jókívánságok elmaradhatatlanok, az ünnepek alkalmával érzett hazavágyódás még hatványozottabban jelent-

kezik a levelekben: „remélem jövő karácsonyra otthon lehetek [...] Most én úgy kezdtem észrevenni hogy nem fogunk tizenötödike előtt el menni és ilyen formán itt kell eltöltsük a pünköshti ünepet úgy örvendtem hogy na most már pünkösdre ismét otthon leszek de ilyen fomán semmi lesz belöle na nem baj csak jo egészségem legyen valahogy eltelik.” (1916. június 3.) „Édes jo anyám és testvéreim! Kivánok számukra kellemes karácsonyi ünnepeket a messziről. Én jól vagyok és egészséges még hála istennek. Maradok leghűbb tisztelettel mint kedves fiok ferencz. Vigasztalo választ várva. Isten önökkel Űdv kedves jo rokonok.” (1916. december 16.) „Eltelt itten ez a szép karácsony és még mindig nincs béke pedig ez előtt minde az hitem, hogy a karácsony csak elhozza a békét de biz nem jöve el hiába volt minden.” (1916. december 26.) „Kivánok számokra egy boldog Pünkösdi ünnepet. Szeretnék az ünnepen othon lenni de sajnos nem lehetek semi kép ottan. Isten magokkal.” (1917. május 16.) „Tudatom hogy itt most jo idő van telegetnek a napok elég hamar itt lesz nem sokára a karácsony csak újra itt kell eltöltsem e szent ünnepet a mult karácsonyba avval reménykedtünk hogy talán nem fogunk több karácsonyt a harcteren érni de ilyen formán csak itt töltjük a többi után.” (1917. december 2.) „Kivánok egy boldog új évet magok nak. Isten velök választ.” (1917. december 18.)

A levelek egyik visszatérő témája az időjárás otthon és a harcterén: „Értem hogy nagy esső volt maguknál és nagy volt a kicsi patak is és kárt is okozott felszegbe sokat hát irják meg nálunk nem ment volte bé mert kíváncsi vagyok rá itt is volt esső de nem volt olyan zápor esső.” (1916. május 18.) „isten adta a hideget is minket is amit akar úgy bánik minden teremtményeivel ezért még lehet jo termés az idén csak kell remélni és bizni mindig istenben és meg fog segíteni mindenkit.” (1916. május 25.) „és agusztus 16 dikán oly zivatar lett csak rövid idő alatt majd minden elveszett alszegbe a Drumelt kocsmájánál préselték a szénát és a vilám rá csapot és 250 méter mázsa széna el éget.” (1917. augusztus 19.) „tudatlak arol is, hogy e hó 16-án olyan erős idő volt hogy a Báró ur életére a villám be csapot és a katonáknak a sok széna bevolt rakva a színbe és ott voltak préselni és mind eléget a széna De a katonák megmenekültek egynek se lett semi baja 2 napig is mindig égett és mikor volt az az erőss idő mi

© www.kjnt.ro/szovegtar

éppen Elekel a feketében voltunk a tehenekkel zab kaszálásért és ott az idő minket majd meg ölt tehenestül a szekér megvol rakva és el indultunk úgy fel döjtötte a szekeret a szél hogy a nyújtó eltörött és olyan sötét lett hogy nem is látott egy négyed óráig az ember. De úgy hullott a jég hogy az hittük hogy most már vége lesz nekünk ilyen idő nagyon rég hogy nem volt a zabot is mind el verte a jég. és nagyon hűvös az idő...az égés ott volt a hol Drumelt a zsidó árult és 258 méter mázsa széna eléget elég nagy kár Fehér mozsini is alszegbe a villám szele behatolt és az ablakot leverte annát és nanyot elütte de nagy későre helyre jöttek.” (1917. augusztus 17.)

Az otthoni kevésből kellett pótolni a megannyi kérést, amelyekről a levelekből olvashatunk. Ferenc kéréseinek tárgya: tábori lap, ruhanémű, élelem, pénz: „és legyenek olyan jok a szüleim küldjenek legalább husz tábori lapot tisztát tegyék belé két kovertbe és úgy cimezék el jól a kovertet és küldjék mert itt nem lehet kapni és nem is adnak a kórházba sem tán két tábori lapot adtak s többet nem.” (1915. szeptember 29.) „Felkérem még arra hogy legyenek olyan jok küldjenek egy kevés pakot nekem mert egy kicsi hazait bizon szivesen megeném és ha ezt a levelet meg kapják küldjenek úgy legaláb két vagy három kilot mert minden nap jö ide csomag soknak négy napra eljő és adig nem romol el az élelemféle is.” (1915. október 17.) „Jo lett volna nekem egy triko ing és gatya mert már hidegek vannak és még ezután töb lesz én nem tudom meg kapnám e ha küldenének egy párt és olyan kősonyüt a kezem nyelére.” (1915. október 30.) „Én kérem kedves anyám magát legyen olyan szives küldjön már egy kis jo diszno kolbászt vagy hust remélemeddig csak levágtak vagy egyet és elvárom minél elébb a csomagot.” (1916. december 1.) Az édesapa behívása után ő is hasonló kérésekkel fordul felesége felé, melyeket mindig teljesít is: „küldtem 7 dik 20 koronát és egy kenyeret turot és szalonát és ha megkapja írja meg hogy nem romlote meg és nem volte felbontva.[...] Tudatom hogy most kenyeret küldök és írja meg hogy a puliszka lisztet valóságál kéri e vagy csak komédia mert ha szükség aszt és küldök szivesen, tisztelik a jo komái és koma aszonyai.” (1917. június 7.)

Ferenc rendszeres levélíró, szinte minden nap írt levelet, és ezt a folyamatoságát elvárja családtagjaitól, barátaitól, rokonaitól is, és ha nem

így történik, mindenkinek szóvá is teszi: „Most maguktól már egy hete hogy nem kaptam levelet nem tudom mioka hát ha e levelet megkapják hát azonnal de még azon a percen!” (1916. május 31.) „Édes jó anyám én nem tudom miért nem irnak én nekem levelet pedig mindég anyira várom hogy ki se bírom mondani vagy ide le írni, mert itt az embernek semmi egyébe nincs semmi öröme bár ha levél jösz egy kicsit vigasztalja itt más nem ebe a bus helységbe.” (1916. december 30.) „Nem tudom mit vétettem magokkal szembe hogy én nekem már nagyon rég nem irnak még egy árva lapot sem én pedig oly sokat írtam már hogy még a fejem is mind írásból van.” (1917. május 10.) „Nem tudom mi az ok a hogy te oly kevés levelet kapsz mi tőlünk mert mi mindég aba igyekszünk hogy írjunk minél többet.” (anya levele Ferenchez, 1917. május 14.)

A kolozsvári kiképzés után, 1916 júliusában elindul újra a harctérre ezzel a hittel: „a hogy lesz úgy kell használni a sorsot és elviselni. Tudatom ide tizen négyen jötünk huszon négyesekül ide itt van a főhadnagyúr is a melyik velünk tanult ő fog velünk jöni ő lesz parancsnokunk hát így jó lesz a dolog ha vele mehetünk el vigyáz ő reánk a miből csak tud nem hagyja 24est mivel hogy ő is az és az emberek is mind a tizennégyen magyarok vagyunk és mind legfiatalabakat küldtek el ide minket itt van a fülei tizedes damokos tölle pedig ha mindjárt az adriána megy is vele megyek más közel való falusi senki nincs hát nem baj nem félünk mi ketten is azt hiszem csak velünk legyen az isten.” (1916. július 2.) „Éretsitem kedves szüleim! Hogy itt vagyok a debreceni állomáson de menyünk most azonnal tovább a harctér felé.” (1916. július 14.) „Kedves jó szüleim értesitem már újra elhagytam szép magyar hazám földjét már galícia határánvagyok.” (1915. július 15.) Stryj, Plotica, Darnfeld, Rohatyn, Lemberg (Lviv) településeket érinti. Hosszabb ideig Ploticán van, majd Rohatinba került, ahol az a feladatuk, hogy orosz géppuskával tanítanak löni. „Tudatom hogy jött a fülei Domokos tizedes ur és vele jöttem és még az örmester ur a melyikel voltam és így volt kedvem eljöni velök ha nem bizom mentem volna ki a rajvonalba szivesen de ezek voltak a legjobb embereim és így jöttem ide a kik mások pedig mentek a rajvonalba de nagyon roszul jött a megválás a jó barátoktól de mégis elváltunk egymástól.” (1916. augusztus 3.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

1916. augusztusától a levelek egyik fő témája az oláh betörés, dühét, fájdalmát nehezen tudja palástolni, és ez a levelekben használt jelzőkön is jól látszik: „Már eljött ide mi hozzánk is a hír hogy már a kurva oláh ország is ránk támadott bár már oda vinnének tudom visszavernök a románt hogy tudom több nem jön több ránk Isten örizzé meg a kedves határunkat hogy ellenség lépjen a mi falunkba. Itt mindég csak önökre gondolok bár oda haza vinének itt meg öl a bubánat amiatt.” (1916. augusztus 30.) „Tudatom a kedves szüleimmel mióta meghallottam hogy az a бүдös román be tört szép hazámba mindég busulok de nagyon hogy miért nem visznek oda azért is meg magokért hogy ha eljutnak odáig a hol laknak mit tudnak csinálni a sok mindenel elmenekülni valahogy el tudnak de elég ha ottan marad mindenök akkor mehetnek üres lézzel a szép hüvös patakra. Itt irom a levelet magoknak de nem tudom hol fogja önöket megtalálni. Isten magokal.” (1916. szeptember 1.) „Hej de sokszor gondolok magokra hogy valjon hogy vannak, nem kellett e már hogy elmeneküljenek a kedves kis othonokból vagy most hogy busulnak és félnek atol hogy melyik percbe kell hogy elszaladjanak a régi jó lakásból. de én egyebet nem irhatok bizzanak istenben és a hogy ő adja ugy kell hogy eltöltsenek minden jó, s rossz csak ne busuljanak ha mindjárt elkell menekülni is nem segít isten meg azt a gaz bandát sem Isten segedelmével majd le verjük őket ugy fognak ők járni mind a szerbia.” (1916. szeptember 3.) „találkoztam Ilkei Samuval beszéltem vele ő azt mondta mutatta is a levelet a mit a testvére irt ő neki írja hogy elmenekült hazunán de az apja meg az anyja othon maradtak hát ez bizony elég rossz hír én sajnálom lehet hogy csak maguk is ugy vannak. Én irom a leveleket mindég szivesen magoknak, de én magoktól nem kaphatok semmi képenlehet hogy nem jár arra posta vagy mi a csoda.” (1916. szeptember 22.) „Én nem tudhatom már soha elgondolni hogy mi történhetett magokkal oda haza hogy se levelet se még hirt is nem halhatok magoktól. felkérem kedves anyám ha e lapot meg kapják írjon rögtön levelet már én nekem mert nagyon sokat busulom a magok létüket ki tudja most hogyan élnek. Mostan semmi mást nem irhatok mert itt nincs különös hír. kinn vagyok már a raj vonalba szept. 11 ota.” (1916. október 22.) A levelek tanúsága szerint négy hónapon át nem

kapott levelet otthonról: „nagyon sokat busulok magok után hogy semmit nem tudok már magokrol negyedik honapja mindég várom a levelet most fogok kapni na már holnap kapokde csak ez mindég így megy de levél sehol.” (1916. október 13.) „Megkaptam kedves levelét amelyből megértettem mindenenket hogy miken kellett átmenniök az alatt az idő alatt míg ott voltak a bocskorosok oláhok de hála istenek magoknak nem bántották semiök mekkora jó szerencse volt még ez is.” (1916. november 16.)

1916 júliusát követően újabb súlyos gonddal szembesült a család, hiszen az akkor 49 éves édesapát is besorozzák, és valamikor az ősz folyamán be is hívták. Ferenc mély felháborodását olvashatjuk levelében: „Igen tisztelt kedves szüleim és testvéreim! Értesitem hogy hála istennek meg kaptam a kedves lapot a mely bizon nem örömet hozzott én nekem hát csak gondot hogy besorolták apámat ez mégis disznóság én még arra nem is számítottam még álmod se láttam volna hogy besorolnákcsak elképek amikor olvasom hát ugyis mit csinálnak olyan gyenge öreg emberrel az nem katonának való ott apámnál erősebb emberek voltak sorolni és azokat nem sorozták bé hát én azt mondom aki sorolt ott félszemű volt az az orvos hát a jó isten bolondítsa meg azt az orvost én egyebet nem kívánhatok. Hát én egyre kérem s ha lehet azzonnal csinálják és csináltassák a kérelmet hogy nehozzák apám azt a költést ne is számítsák ha mind járt a két borjú árát reá tesz is mert én sajnálnám hogy apám is megköltsön ezt a kurva katonaságot, fiatalnak mind én is jó de az nem ötven éveseknek talál mert az olyan ember eddig elé otthon eleget dolgozott nem kívánja az a katonaságot. hát még egyszer kérem hogy minden munkát hadjanak el ha egy hét kell reá is de azzonnal a kérelmet adják s ha adják én remélem apám is megkapja hisz én már apám helytis leszek én magammal nem számítok sajnálom magok mi lesz otthon ha el találják hívni az igaz olyan ember mind apám nem ugyis harctérre való s nem is jön mert van könyű szolgálat s oda helyeznék de törje ki a nyavalyát a szolgálatot ki hoz fát és ki vett a sok gyermeknek ha eljöhetnek még ----- akárhová a mitől isten örizzé meg. Értettem mindent a lapjokból értem hogy nagyon busulnak.” (1916. július 6.) 1916. október 29-től a levelek folyásába új színfolt vegyül, hiszen a férj, az édesapa is el kellett

© www.kjnt.ro/szovegtar

hagyja otthonát, és a haza szolgálatába álljon. Előbb Szegedre hívták, majd a déli fronton Szarajevóban, Boszniában szolgált, és hiába próbálkoztak többször is, kérve hazaengedését, arra csak 1918 áprilisában kerül sor. Végtelen szeretettel íródnak a házastársak között az egymást magázó levelek, mély aggodás bújik meg minden szó mögött, és az érzelmi hangvétel után mindig jön valami egészen kézzelfogható információ a kis gazdaságról, a férj részéről néhány szavas vagy épp hosszas útbaigazítás az otthoni gazdaság viteléről, amelynek terhe teljesen a feleségre, az édesanyára nehezedett. Jó pár levél elolvasása után vettem észre a mindig más írásstílust felfedezve, és Ferenc egy megjegyzése után, mely szerint: „Apám szégyell másokat kérni az írásra”, hogy az édesapa nem tudott írni, mindig valaki mást kell felkérnie, hogy leírja az általa elmondott szöveget. Az első levél Debrecenből érkezik: „Nagyon örvendenék ha ezen pár soraim gyeremekeimmel együtt jó egészségben találna nékem is jovan hála istenek írja meg hogy vadnak marhák megvadnake valami változás nincse azéltbe.” (1916. október 29.) „Édes jó feleség és jó családom akarom tudni hogy vatok én hálá Istenek jól vagyok melyet nektek is kívánok számotokra a jó Istentől tudatom hogy még it vagyok denem tudom mindig tudatom hogy leveleteket meg kaptam a melyből olvasám hogy a tehén elakart károsodni azt jól teted hogy meg üteted a mi pénz került ted jóhere ügyej rea majd ha haza mehetek én elrendezem ara a két jura ügyeljetek agyatok eni eleget met ha el agyatok a tej elapad aszt a tehénkét ha fojhatnék vigyétek a bikához agyatok zabot neki hogy erősödjek a más-hoz én pedig kértem szabadságot de nem atak de még kérek remélem hogy akoradnak egyéb ujságot nem irok met nem történt tisztelek és csokolak maradok a távolban társad Ilkei Ferenc.” (1917. január 15.) „nem is hitem volna soha hogy a 22 dik évben minket ekora családal a jó isten így el választ egymástol kiednek kel küzdeni a hazáért fazni sonyorkodni nekem meg ekora családnak gondját egyedül viselni. Isten adná e bánatos háborunak végét és adna békét hazánkban Tudatom hogy egészségesek vagyunk mind istenek hálá melyhez hasonló jó egészséget kívánunk magának is a távolban csak lelki betegek vagyunk már most a mi kérelmünk semit nem ért azon senki nem birt segitenia tehén meg borjuzot Január 31dikén

ünöt. a két kos bárányt el adtam 28 forintért és vetem Rápoti györgytől két nyösteny bárányt egyik Fejér a más Fekete. és ugy szoptasuk... Ezel lapom bé zárom maradok hü tisztelő nője a távolban és gyermekei tisztelik csokolják Rebi. Elek. Sándor. Dénes. és a kis Péter a ki az apai melegtől kicsin it maradt. leveliro nője csokolja.” (1917. február 11.) „Kedves férjem tudatom hogy meg kaptam hozám irt 24 diki lapját nagy pénteken melyet buval és elkeseredet bánatal kelet hogy fel olvasak melyből meg értetem mindent hogy létiről igazán bánatos hogy idáig való sok kinlodasa után vénségire mit kelet hogy érjen 24 évi együt létünk után most kelet elváltjunk egymástól és énis az élet gondjaival kel hogy egyedül kinlod-jam isten örizen az ilyen húsvét első napjától milyent értünk mikor minden munka ál be és nincs ki rendezze... Ferencz is irt április 3 dikán és aszt írja hogy a többiek kaptak szabadságot de ő nem kapot februárban tizedeslet jól van ésegéséges. a zab vetést el végeztük az inep előtt a gyebe vetünk zabot és árpát mi voltunk elekel a vetők mert nem volt aki elvесе is padon fejér Mozi vete el a zabot és a tinó nagyon jóljár jól meg tanult jármazni már elek egyedül ganéz is velik a juhokat boros Sándor elei adtam és és a jutka is meg fiazot kost feketét most egy hetüs a göje 10 zet malacozot volt és 6 el adtam 300 forintért és még négy meg van belöliktisztelem csokolom mind felejthetetlen jó társam és gyermekei is mind egyen és csokolják Péter minden nap kiállja apám Ezel bezárom bánatos soraim maradok hü tisztelő nője Sos Rebi a távolban isten magával és velünk is választ várunk ha meg kapja.” (1917. április 8.) „elvégeztük a vetést a tehénel és tinoval elekel de isten mentsen és örizen az ilyen szántás vetéstől és adna már a jó Isten békét hogy jöhetnének haza mindenki az övéihez. és a szénával kijötünk vételnélkül és jól vannak a marhák is a göje meg malacozot 10 és hatot el adtam 300 forintért és még négy van belölik. és ne haragudjék hogy ily későre irok mert ugy el voltunk foglalva hogy nem tudtunk és későre jött el a magáé is ide.” (1917. április 20.) „és még a csorda ben van a faluba nem ment ki tiszteljük csokoljuk számtalanszor kedves nője Sos Rebi és gyermekei Ezzel lapom sorátbé zárom könyhulátásal maradok hü tisztelője isten magával és velem is ha meg kapja azonal választ a kostbol nagyon ki fogytunk.” (1917. április 29.) „igazán fájo szivel kel hogy megír-

© www.kjnt.ro/szovegtar

jam e lapot hogy nekünk vénségünkre ilyen nagy család levéllel kel hogy beszéljünk más képen nem tudjuk a élet baját meg beszélni.” (1917. május 12.) „elgondolni milesz velük a nyári munkával mert egyéb valahogy nagy bajal lesz de szénát nem tudom hogy csinálunk ugy félek a nyártól mint a tüztől mert én bizon olya bajal gyözök mindent végezni mert sok minden féle gond és baj van azon kívül a sok méreggel is megöletnek mert mikor nincs kitől félni nem férnek különösen együt mindig elenkeznek egyött.” (1917. június 7.) „légyszives a kedves Fijamrol Ferencről tudas hogy hol van tisztelek csokolak számtalanszor mind egyen egyen.” (1917. szeptember 12.) „pézt ha megkaptátok a tinokért ugyejetek reja.” (1917. december 21.) „Megkaptam hozzám irt levelét amit 14 én irt amely levelet mikor elolvastam már kevés hijja volt hogy a könyvem ki ne essen mert elolvasom hogy a helyet hogy kapott volna apám egy szabadságot hát elviték a harc-térre elég sajnos ez kedves anyám bár én mehetnék haza egy kis szabad-ságra hogy valamit segítsek a tavaszi munkájukon de nem biztos hogy mehetek e vagy nem.” (1917. március 22.) Végül 1918. áprilisában hazaengedik az édesapát: „nagyobb örömet nem is irhattak volna nekem mint hogy apám mán meg szabadult, oh bárcsak én is egyszer megérném azt a boldog orát hogy szabad lehessen akkor azt se mondanám voltam e szenvedések alatt vagy sem, tudja Isten mikor lesz az még elsem birnám gondolni mikor leszek szabad.” (1918. április 15.)

Apja háborúba való behívása után olvashatunk a levelekben a legközelebbi rokonok eltávolodásáról, ami még jobban maga után vonta az egyedül maradt nő küzdelmét a gazdasággal, a mindennapi gondokkal: „hát amint olvasom át e levelet nagyon rossz oda haza magának nincs mostan senki a ki segítene, tudtam én már azt még mielőtt eljöttem hazunan, pedig nagyon sajnos ez magának de még nekem is hogy én míg oda haza voltam és apám is nagyon sokat segitetünk sokakon de látom magát ha lehet ne még agyon is ütnék, nem szokták a jót joval meg szolgálni soha hát mindég avval ellenkezőleg... Értettem mindent leveléből semi jo nincs benne mert az miről ir mind rosz én nem tudom mi lesz magokkal tönkre mennek. apám sem ir ki tudja merre van ha talál irni azonal tudasanak felöle.” (1917. április 14.) „Anyám nagyon sokat panaszol én nékem mily

sok baj van nincs ki dolgozon és nem segítenek a rokonok semit haragszanak úgy rea még nem is mennek nálunk még a klára néném se meg nálunk se a vén samu bátyám. Tudtam hogy anyámat nem segíti senki hej pedig mig mi othon voltunk sokat segitetünk rajtok. Ha meg kapja irjon írja meg hogy van jo e vagy rosz.” (1917. április 14.)

A levelek azt mutatják, hogy az egyedül maradt feleség, édesanya kiválóan teljesítette a sokszorosan ránehezedő súlyos fizikai-lelki terheket, hiszen 1918 februárjában már arról olvasunk, hogy szekeret szeretne vásárolni: „Aztis értettem soraiból hogy meg akarná venni az ambrus szekereit hát én csak azt javasolhatom kedves anyám maga lássa hogy milyenek a szekerek és vegye meg ha érdemes lesz ne engedje másnak.” (1918. február 2.)

A háború előrehaladtával Ferenc is különböző kitüntetésekben részesült. 1917 februárjában tizedesi rangot kap, de erről nem találtam utalást a levelekben, csupán édesanyja írja édesapjának, hogy Ferenc tizedes lett, és a levelek címzésén is folyamatosan olvasható. 1917. augusztusi nagy ütközet után írja: „Tudatom mikor vissza jötünk ide a hadosztályhoz milyen szépen fogadott benünket a kedves jó tábornok urunk a mi hadosztályunk dicső parancsnoka minden egyes emberének ő maga adta kezébe a kitüntetésekét én is kaptam egyet. és nagyon meg dicsérte a roham zászlóaljhat hogy mily szépen és milyen dolgot vitünk mi véghez.” (1917. augusztus 10.) Ilkei Ferencz szakaszvezetőként írja alá 1918. május 22-i levelét. A levelek között lapult egy oklevél, melyet „1918. június hó 4ik napján megtartott bizottsági vizsga alapján, mint érdemesnek, jelen oklevél odaítéltetett.”

Megszólal a levelekben az Istenbe vetetett szilárd hit, mely hosszú hónapokon át ott él, bátorít, lelket tart, vigasztal, frontról haza és fordítva, csak néha ingadozott, nehéz harcok, hosszas távollét, elkeseredettség után: „Felkérem ne busuljanak egy csepét se hát bizunk és a jo isten nem hagy el. Ezzel bezárom levelem isten legyen a gondviselőjök. de tán a jo isten mégis meg őriz attól mert nem hal meg mindenki sem meg nem sebesül. Felkérem a szüleimet hogy ne hogy haragudjanak vagy busuljanak hogy ilyeneket irtam sőt örvendjenek és rosszat ne is gondoljanak reám.” (1915. szeptember 29.) „Tegnap kaptam kezemhez augusztus tizenkilenci

© www.kjnt.ro/szovegtar

két lapját amelyből értem hogy mily nagy az örömük afelől hogy megsegített isten és még élek hát én legalább is mindig azt hiszem és mondom is hogy engem meg is fog őrizeni a végsőig a jó isten mert én bizok mindig ő benne és ha ő benne bizok és hiszek akkor csak nem hagy el.” (1917. augusztus 25.)

A levelek komoly cenzúra alá estek, de találtam közöttük olyat, melyet ismerőstől küldött haza, melyben kicsit kiönthette bánatos lelkét. Ebben a levélben olvasható, hogy a hazulról érkező leveleket el kellett égetni, és valóban ebből az időszakból, csak az általa hazaküldött leveleket találtam meg: „nagyon bus az én szívem mostan oda a kedvem a végett hogy most nem kaphattam szabadságot nagy az igazságtalanság mindég mikor most is oly emberek kaptak inen szabadságot a kik később is jöttek a harctérre mind én s még egyéb is na nem szollok az egészezről csak egy párrol és nem is irigykedek egyre is mert nem szép de azért mégis muszáj irjak erről mert tovább nem türhettem e dolgot és éppen most alkalom kínálkozott reá hogy ebbe alevélbe meg irhatom panaszaimat magoknak mert egy jo barátom amely ép velem egy puskánál van mostan megy szabadságra egy oltszakadáti fiu és ez ajánkozott hogy irhatok most levelet mert ő elviszi és feladja majd valahol magyar országon remélem talán fogja kézbesit teni valahogy magokkal, Továbá felkérem kedves anyám ha e levél valahogy kezökhöz juthat irják meg hogy megkapták, és fel lette szakitva mert ha felnem lesz szakitva akkor nyugodt leszek hogy legalább nem olvasta el senki se nem tud akkor más rolla senki csak mi és rajtunk kívül a jo Isten, mert irnék a nagyon sok mindent többször deinnennem lehet irni mert cenzurálják a levelet és nem irhat az ember semiről és senkiről mert akkor be lesz törve a fejed és jobb így ha nem bajol az ember ilyesmikkel... Felkérem tudassanak minden dolgokrol engemet hogy vannak és mi van oda haza bátran irhatnak mindent hazulrol mert ha le ragaszák a levelet ugy meg kapom azt senki el nem olvassa itt pedig parancs van rá nem szabad azt a levelet tartani amit küldenek hazunnan csak míg ir az ember választ s akkor el kell égetni ép most egy pár nappal elébb égettem össze a sok drága leveleimet mit addig elé irtak és kaptam mind össze gyűjöttem hogy hamegyek haza szabadságra haza viszem de nem lett rá alkalom,

fájo szivel de azért mégis össze égettem őket talán azért egették el hogy száljanak a menyországba már azok is.” (1917. május 1.)

A béke várása, a béke felőli érdeklődés is jelen van a levelekben: „Továbbá hallottam már egy párszor töbektől hogy írják levélbe hogy othon már nagy a békének a hire és hirelik hogy béke de én nekem magok nem irtak semit felöle eddig hát írják meg mit hallanak arról mi itt nem tudunk még semit felöle bizon már örvidenek ha lenne béke mert elég rég ota dul e pusztito vihar a mely sok embert kárré tett eddig és sok bánatot nevelt jo lenne ha isten megelégné ezeket mert most jutott sok mindenkinek belölle.” (1917. május 1.) „Máskülönbén jo hirek vannak itt is a meg van az oroszal a fegyverszünet vagy lehet már a békét is megkötik a mi bizony elég nagy öröm reánk nézve talán csak már mégis meg lesz a béke hogy ez lesz az utolsó bús karácsonyunk a harctéren.” (1917. december 25.)

1916. júliusában ment el a galíciai frontra, és 1917. szeptember 13-ig folyamatosan ott volt. Az 1917. szeptembert megelőző levelek egyik fő témája: A SZABADSÁG. A remény, talán most kapok, a bánat, mikor mégsem valósul meg az: „és már bele nyugodtam abba hogy nem mehetek haza és már magok is hagyják bele és neis gondoljanak reám, már most ha eljö ennek a holnapnak tizenötödike addig be telik itten a tanfolyamunk és akkor ugy mondják meg kezdődik a szabadság és akkor újra fogok én is kérni ha már sikerülne és szabadságom is de még nem bizok semibe sem mert én nekem mindég valami utba áll.” (1917. június 10.) Végre 1917. szeptember 13 és 23 között otthon volt szabadságon. Otthonról örömmel tudósítja apját a tapasztalatról: „Itt most jelenibe jo idő van, még nem lehet Vetni mert nagyon száraz. Másképpen a gazdaságot jól viszik elek olyan jól igyekezett A nyáron hogy nem is hiszi olyan jo gazdának való semmi munkánk nincs elmaradva.” (1917. szeptember 18.) Szeptember 29-én írt levelében vallja: „Csak most tudom mi a szabadság.”

Az 1918. évi első levelek panaszos hangnemben íródtak, egyre kevesebb a kenyér, és egyre fáradtabb az otthontól elszakított gyermek „én is még meg vagyok, ahogy Isten megengedi de jobban is engedhetné már mert itt most elég rosszul foly a dologunk. én nem tudom már mit akarnak itt már eluntam az életemet is nem bánom ha már meg is halok jobb lett

© www.kjnt.ro/szovegtar

volna ne is lenni erre a kurva világra hogy ne is menjek semmit, ennyire még nem voltam egyszer is miota katona vagyok elkedvetelenedve.” (1918. január 19.) „már három nap ota még nem is látunk egy falat kenyeret sem csak egy kis cibakot és ezzel osztán mehetsz üres gyomoral, jo volna venni valamit de nincs pénz sekenyeret sem adnak se pénzt nem kapunk érte azt élj meg.” (1918. február 2.)

1918. február végén elhagyják a galíciai frontot, március 2-án Pestről írta levelét, melyben közli, indulnak az olasz frontra. Március 4-én Salzburgból írt levelet, és március 9-én írja: „Tudatom hogy megérkeztünk az [olasz frontra – kisatírozva] itt vagyunk most egy faluba a rajvonal mögött.” Március végén rövid kiképzést kap a repülősöknél. Pergineből írja: „Hála a jo Istennek nagyon jól vagyok oly jól érzem magamat itt a repülős századnál hogy ha tehetném egészháboru végéig itt maradnék nagyon jo élet van itt nem lehet itt panaszkodni semmit.” (1918. március 29.) Még az utolsó hónapokban is nagy benne a remény: „élni akarok én is háboru után nem akkarok itt meghalni.” (1918. április 14.) Utolsó levelében írta szüleinek: „Most tudatom hogy eljöttünk már Tenna nevü faluból jun. 5 én be fogunk mennimost közelebbről a rajvonalba most lesz csak még valami itt gondolom mi fogunk ujra győzelemhez jutni nem a gaz talián ha jól el verhessük őket remélem egy holnap mulva otthon fogok lenni szabadságra, már meg van az ígélet hogy mindnyájunkat el engednek.” (1918. június 7.) Sós Pál június 10-i levelében még arról tudósítja Ferenc szüleit, hogy: „tudatom kedves bácsám Ferencz hogy most 10én találkoztam Ferenczel és Szolga Mozesel és jól vadnak ők is.” (1918. június 10.) Mivel június 10-e után tűnt el, arra következtetetek, hogy esetleg a II. piavei csatában vesztette életét, melyre 1918. június 15-e és június 22-e között került sor. Több ezer katonát, köztük magyar katonát, nem sikerült e nagy harcokban azonosítani. És Ilkei Ferenc szakaszvezető éppen ezért egyetlen katonai adatbázisban sem szerepel mind a mai napig. Pedig valahol ott alussza örök álmát, hisz búcsúzni kellett egy csodás, szerető, tisztelettudó, folyamatosan bátorító gyermektől. A 470 levél része az az utolsó két levél, melyben Ferenc egy bajtársa közli a szülőkkel a szomorú valóságot: gyermekük meghalt! „Igen tisztelt Ilkei úr tudatom hogy a lap-

jukat meg kaptam amit irtak volt e hó ljen hogy irjam meg hogy történt az esett azt hiszem hógy mire ezt a lapot meg kapják adigra úgy is már tudni fógják mert én már több izben irtam meg az esetett Móst már ara kérem hógy kaptak e már valami írást annak a fiúnak a szüleitől hógy hol van a fiúk neve nem szeretném ha talán eltalálna veszni Maradok bajtársa Lőrincz.” (1918. július 12.) „Igen tisztelt Ilkei úr tudatom hogy a hozám küldőt sorait meg kaptam a melybe írja hogy irjam meg hogy menyi pénze volt a Ferencnek én sem tudom egész biztosan hogy menyi volt csak anyit tudog hogy sok nem volt nála de az óra egész biztos hogy nála van csak követeljük tőle. A temetésről nem írhatok. Én hogy hová valo vagyok Pest megye Csepelre. Maradok bajtársa Lőrinc.” (1918. augusztus 27.)

Valahányszor kezembe veszek egy-egy levelet, valahányszor róla beszélünk, fényképein vonásainkat keressük, halottak napján gyertyát gyújtunk a vargyasi hősi halottak emlékművénél, hiszem, hogy segítjük őt, őket a hazatalálásban, a hazaérkezésben és emléke, emléküek éltetése nyomán valljuk: „Csak az hal meg, akit elfelejtenek”. Mint ahogy ők is segítenek minket megérteni és megtanulni, hogy a család, az otthon ma is pótolhatatlan, drága helyszíne kell legyen életünknek, e modernné váló, globalizálódó világunkban idézik, hogy honnan jöttünk, mutatják hűséggel és hittel az utat gondviselő Istenünk fele, és segítenek megmaradni, Trianon után 103 évvel is, Istenben bízó, áldozatvállaló, egymást tisztelő magyar embereknek.

Makkai-Ilkei Ildikó
unitárius lelkész